
Doprinos hrvatskih socijalista izgradnji civilnog društva *

BRANKO HORVAT**

Sažetak

Socijalno-demokratska stranka Hrvatske i Slavonije osnovana je 1894. pod utjecajem sličnih političkih tendencija u drugim dijelovima Austrougarske monarhije. U uvjetima ekonomske i socijalne zaostalosti Hrvatske industrijsko je radništvo bilo jako malobrojno, a sindikalno organiziranje bilo je zabranjeno. Stranku su većinom činili obrtnici, u njoj nije bilo intelektualaca koji bi razvijali socijalističku teoriju i programatiku. Stoga su njezini napori bili usmjereni na praktičnu zaštitu radničkih interesa. Bitna odrednica političkog djelovanja također je bilo suprotstavljanje hrvatskom i srpskom nacionalizmu i šovinizmu, uz istodobno zauzimanje za hrvatsku državnu samostalnost. Zbog svoga dosljednog zalaganja za ljudska prava i demokratske političke slobode hrvatski su socijaldemokrati bili često predmetom državne represije. Autor povlači paralele sa sadašnjom političkom situacijom i izvodi zaključke o zadacima lijevih stranaka u Hrvatskoj.

Društveno-ekonomske prilike u Hrvatskoj oko 1890-ih

Hrvatska je u to vrijeme krajnje nerazvijena zemlja. Ona se još smatra Trojednom Kraljevinom, što znači da srednjovjekovna rascjepkanost još nije prevladana. U političkom pogledu Dalmacija još nije dio banske Hrvatske već pripada austrijskoj polovici Monarhije. Slavonci su tek bili asimilirani u Hrvate, jer su 1840. popisani kao Šokci (a Srbi se nazivaju Racima). Srbi su činili četvrtinu stanovništva — dvostruko više nego danas — jer se tada Hrvatska protezala u krajeve napučene srpskom većinom sve do Zemuna. Međutim, i za takvu Hrvatsku bile su karakteristične dvije povijesne značajke: ona jedina od svih balkanskih država nije nikada bila pokorena od osmanlijskog osvajača i sačuvala je neprekinuto svoju državnost — ma kako okrnjenu — otkad je prvi put bila priznata državom u IX stoljeću. I upravo zbog toga Hrvati su u Austro-Ugarskoj Monarhiji, osim vladajućih Austrijanaca i Madara, jedini imali svoju političku autonomiju formaliziranu nagodbom, što nisu imali ni Česi, ni Slovaci, ni Poljaci, ni Slovenci.

*Ovaj je članak pisan za akademiju povodom 100. godišnjice osnivanja hrvatske socijaldemokracije. Akademiju je organizirala SDP. Bilo je dogovoreno da će se prilozi objaviti u posebnoj knjizi. Kako je iz nepoznatih razloga SDP odustao od objavljivanja knjige, ovaj članak objavljujemo u časopisu.

***Branko Horvat*, profesor emeritus Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.

Hrvatska je bila mala zemlja i sasvim nerazvijena. Godine 1890. imala je 2,2 milijuna stanovnika, od kojih je dvije trećine bilo nepismeno. Od poljoprivrede je živjelo 85% stanovništva. Glavni grad Zagreb imao je 38.742 stanovnika — nešto kao danas sasvim mali provincijski gradovi. Oko 60% Zagrepčana govorilo je njemački. Još je gore bilo u susjednoj Sloveniji, gdje je glavni jezik građana bio njemački, a slovenski su govorile služavke i kmetovi.

U vrijeme nacionalnog buđenja Hrvatska nije poznavala nacionalni šovinizam. Postojali su Hrvati, Šokci, Srbi, Raci i, u Vojnoj krajini, Vlasi, no svi su oni govorili isti jezik i razlikovali se ponajprije po vjeri. Ja se sjećam iz svojih pučkoškolskih dana u Slavoniji da mi nikad nismo označavali jedni druge kao “Hrvate” i “Srbe”, već kao “katolike” i “pravoslavce”. Jednog dana pojavio se jedan hrvatski doseljenik iz Argentine i on je i među katolicima i među pravoslavcima izazvao pravu konsternaciju jer je bio — bezvjerac.

Politički život karakterizirale su dvije jasno profilirane stranke koje, u smanjenom opsegu, postoje i danas. Starčevićeva Stranka prava osnovana je 1861. Starčević, pravnik, orijentirao se na ono što se činilo očiglednim. Hrvatska državnost bila je zajamčena sačuvanim poveljama. Trebalo ih je jedino iznijeti na svjetlo dana i ustrajati na hrvatskom državnom pravu. Iako logičan, taj stav bio je politički dvostruko pogrešan. U politici nisu dostatne samo povelje, već su potrebne i socijalne snage. A kako su ove nedostajale, pravaši nisu nikada postigli neki važniji politički uspjeh. I, drugo, pravaštvo se moglo osloniti samo na probuđeni nacionalizam, a u opisanim okolnostima taj je nacionalizam mogao biti samo ksenofobičan, netrpeljiv, primitivan i ispunjen mržnjom na sve što je drukčije, tuđe, strano, nepoznato. Ta unutarnja proturječnost bila je kobna za pravaštvo. Progresivni elemenat (u doba osnivanja, Stranku prava označavali su u novinama kao lijevu; to je bila jedina stranka koja je priznala Parišku komunu, itd.) privukao je ponajbolje političare kao što su Hinko Hinković, Frano Supilo i Ante Trumbić. No svi su oni nakon nekog vremena napuštali stranku kad su do izražaja došle negativne strane one ugrađene suprotnosti.

Drugi logički zaključak izveo je Stjepan Radić: ako su četiri petine Hrvata seljaci, onda treba osnovati seljačku stranku koja će se boriti protiv “gospode”, a za seljačke interese. To, klasno, gledište pokazalo se kao plodno i otkad je Hrvatska pučka seljačka stranka osnovana, neprestano se razvijala sve dok između dva svjetska rata nije postala osnovna hrvatska stranka koja je, nakon kratkog prekida, vratila Hrvatskoj državnost (Banovina Hrvatska). Simptomatično je da je Radić često surađivao s drugom klasnom strankom koja se isto tako borila protiv “gospode”, samo ih je nazivala “buržoazija”. Bili su to socijalisti.

U takvim uvjetima osnovana je 1894. Socijalno-demokratska stranka Hrvatske i Slavonije. Cehovi su ukinuti 1878. godine. Poduzeća sa više od 20 radnika bilo je 1890. godine samo 109. To znači da proletarijata

zapravo i nije bilo i partija se oslanjala na obrtnike, iako se bez cehova počeo razvijati klasični najamni odnos, što ujedno znači da u idućih pola stoljeća ta partija neće postići veću političku moć. No još je jedna okolnost značajna: u neobrazovanoj i nepismenoj Hrvatskoj radnički socijalni demokrati nisu imali nijednog intelektualca. Oni su, kako piše jedan od kasnijih vođa stranke, većinom bili “umjereni, koji su naginjali više desničarskom Lasalleanskom i marksističkom (sic!) pravcu, a bilo ih je radikalnih, koji su opet više naginjali ljevičarskom, anarhističkom pravcu”. Kako nije bilo intelektualaca,¹ nije bilo nikoga da napiše program pa je privremeno usvojen austrijski Hainfeldski. Iduće godine održan je prvi redoviti kongres partije. Otvorio ga je stolar Stjepan Mainkas, a za prvog predsjednika i potpredsjednika izabrani su stolari Ivan Ancel i Pavao Šokec. Ta dominacija stolara objašnjava se time što su drvodjelje imali najsolidarniju obrtničku organizaciju. U debati o programu odbijeni su zahtjevi pravaških radnika u vezi s internacionalizmom, ravnopravnosti žena i stavu prema vjeri.

Sindikati su bili zakonski zabranjeni, pa se sindikalno organiziranje provodilo kroz partiju. Otada su sindikati i partija usko povezani. Zanimljivo je da je 1837. g. potpisan prvi kolektivni ugovor u Gajevoj tiskari u Zagrebu. Radni dan je bio određen sa 11,5 sati. Uopće, tipografi su bili najnapredniji i najobrazovaniji radnici i smatrali su se slobodnim umjetnicima. Novim kolektivnim ugovorom 1869. radni dan bio je ograničen na 10 sati. Tipografi su 1871. pokrenuli i svoj list, *Tipografski vjesnik*, što podsjeća na današnji *Vjesnik SDU* — ali je policija spriječila izlaženje.

Objavljivanje prvog socijalističkog lista počelo je dvije godine prije osnivanja partije, 1892. i zvao se — kako bismo i očekivali — *Sloboda*. Urednik je bio tipograf Oto Dupin, a naklada 500 primjeraka. Ta se naklada poslije dvije godine povećala na 1.000 primjeraka, pa zatim kao *Slobodna riječ* na 1.200 primjeraka i na 4.000 u 1907. U međuvremenu je list bio zabranjen i onda je ponovno počeo izlaziti pod imenom *Slobodna riječ*.

Od svih jugoslavenskih zemalja, socijalno-demokratska partija osnovana je najprije u Hrvatskoj. No koliko je vrijeme bilo sazrelo i koliko su politička događanja bila zgusnuta, kazuje ovaj slijed događaja:

- 1888. osnivanje austrijske socijaldemokratske partije,
- 1889. osnivanje II. Internacionale,
- 1890. osnivanje mađarske socijalno-demokratske partije,
- 1892. osnivanje bugarske socijalno-demokratske partije,
- 1893. Međunarodni socijalistički kongres u Zürichu, sudjeluje Ivan Ancel,

¹Korać, V., *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Sloveniji*, knj. I, Zagreb: Radnička komora, 1929., str. 103.

- 1894. osnivanje hrvatske socijalno-demokratske partije,
- 1896. osnivanje slovenske Jugoslovanske socijalno-demokratske partije,
- 1903. osnivanje srpske socijalno-demokratske partije,
- 1903. osnivanje Socijalno-demokratske stranke Dalmacije,
- 1909. osnivanje Socijalno-demokratske stranke Bosne i Hercegovine,
- 1909. Socijalistička konferencija u Ljubljani,
- 1910. Prva konferencija balkanskih socijalista u Beogradu,
- 1911. pri mađarskoj socijal-demokratskoj partiji osnovana Sekcija za Bunjevce i Srbe.

U Zagrebu je socijalno-demokratska stranka osnovana devet godina prije nego u Beogradu, iako su Hrvatska i Srbija bile podjednako nerazvijene. Štoviše, Srbi su imali obrazovane političke vođe verzirane u socijalističkoj teoriji, što Hrvati nisu imali. To samo pokazuje kako za osnivanje socijalističke partije nisu toliko bitna intelektualna dostignuća, već formiranje kritične društvene mase. Hrvati su živjeli u velikoj europskoj državi od pedesetak milijuna stanovnika i bili izloženi slobodnom kulturnom utjecaju različitih naroda. Srbi su živjeli u maloj suverenoj izoliranoj balkanskoj državi. Prirodno je da su kulturno zaostajali, što je kasnije došlo do izražaja kod ujedinjenja u Jugoslaviju.

Još je jedna važna značajka hrvatske partije. Kako nije imala intelektualce — poput Srbina Svetozara Markovića, Vase Pelagića ili Dimitrija Tucovića, ili Slovenca Etbina Kristana — partija se nije bavila teorijom, već praksom. Vođeni klasnim instinktom, hrvatski su socijalisti izgrađivali svoju partiju odozdo, praktičkim radom i na osnovi iskustva.

Zaštita hrvatskih interesa i obrana svih prognanih

Iako nisu imali razrađene teorije, hrvatski socijaldemokrati su se nepogrešivo orijentirali u politici. Braneći svoje drugove, oni su istovremeno branili i sve eksploatairane i socijalno inferiorne. Opredijelivši se za društvenu ravnopravnost, oni su prirodno štitili nacionalnu ravnopravnost, kako hrvatsku tako i drugih nacija u Hrvatskoj. Ta opredjeljenja o socijalnoj i nacionalnoj ravnopravnosti nalazila su se daleko ispred skućenog horizonta domaćeg čovjeka. Nagrada je najčešće bila ka-und-ka zatvor ili progoni šovinističke svjetine. Meni preostaje samo da navedem nekoliko najvažnijih zgoda.

Još prije osnivanja socijalno-bratske stranke, u 1883. g., buknuše u Hrvatskoj nemiri zbog mađarskih grbova u uredima. Policija je brzo otkrila grupu radnika — anarhista. Državni odvjetnik digao je tužbu zbog veleizdaje. Dvojicu od njih su zatvorili zbog veleizdaje na više godina.

Zanimljivo je da su u lepoglavsku kaznionicu bili odvedeni zajedno s dr. Davidom Starčevićem, sinovcem Ante Starčevića. Zatim slijedi stvaranje tajnih organizacija.

Poslije osnivanja stranke počinje borba protiv strahovlade bana Khuena. Slijede saborski izbori 1897. i novi zatvori. Samo u Osijeku podijeljeno je 35 godina robije. Navedene je godine *Sloboda* zabilježila da je izrečeno 125 godina robije. U Mitrovici su osuđeni članovi Glavnog odbora stranke. Iz ove je kaznionice Ivan Ancel izašao slomljen, a nakon nekoliko godina partija je isključila svoga prvog predsjednika.

Kao što je već spomenuto, u Hrvatskoj je živjelo relativno mnogo Srba, u 1880. g. na 1,2 milijuna Hrvata živjelo je pola milijuna Srba. Oni su se smatrali autohtonim stanovnicima i nitko ih nije tretirao kao manjinu. Još 1867. g. Sabor je jednoglasno donio zaključak: "Sabor Trojedne Kraljevine svečano izjavljuje, da Trojedna Kraljevina priznaje srpski narod, koji u njoj stanuje, kao narod istovjetan i ravnopravan s Hrvatskim narodom." No, Hrvati su bili katolici, a Srbi pravoslavni i uvijek se našao netko tko je od toga pravio smutnju. Sada su za to bile naročito povoljne prilike. Khuenov režim bivao je sve nepopularniji i zato mu je trebao saveznik. Primijenio je oprobano metodu *divide et impera*. Borbe između Hrvata i Srba sve su žešće i većina srpskih kotara podupire režim. "Režim grofa Khuena Hedervarya — piše Horvat — stvarno uskrsuje srpski nacionalizam u hrvatskim krajevima, iz dojučerašnjih, 'pravoslavni Hrvata' stvara borbeno Srbe. Valja priznati da mu je u tome nesvjesno pomoglo pravaštvo svojom intrasignentnošću prema Srbima, kao i austrofilski kurs u obrenovičevskoj Srbiji. Srbima pod Khuenovim režimom strana je hrvatska državopravna borba; oni provode nesentimentalnu politiku utilitarizma, srpski kotari glavni su užitnici ekonomskih i prosvjetnih nastojanja koja se ne mogu poreći režimu."² Sličnost s današnjom situacijom je očigledna: Khuenu odgovara Milošević, frankovcima HDZ, a narodi — nijedan ni drugi — ne pokazuju nikakav napredak u socijalnoj inteligenciji, pa se daju instrumentalizirati čim se pojavi neki demagog na vlasti.

A kako se prema svemu tome odnose hrvatski socijalisti? Umjesto da opisujem kako su razbijani dućani i prozori, najbolje je da socijalistima samima dam riječ (*Sloboda*, 5. IX. 1902.):

"Dokle tako? Zagreb je opet tečajem par dana bio pozorištem bučnih demonstracija. Misliti ćete valjda, jedva jednom, ta bar je kod nas dosta povoda za demonstracije: suzili nam ne samo politička, nego i čovječanska prava; kod nas nije nitko siguran ni zašto; narod se gnjavi i tlači besprimjernom bezobzirnošću, a mi i ne živimo život dostojan ljudi! Kao narod smo potlačeni, zapostavljeni i izrabljivani, kao ljudi smo stegnuti, okovani i izručeni samovolji svakog seoskog pandura i gradskoga stražara, te progono-

²Horvat, Josip, *Politička povijest Hrvatske*, sv. I, Zagreb: August Cesarec, 1989., str. 229.

nima fanatičnih klerikalaca radi svoga osvjedočenja i mišljenja. Prilike kukavne da već ne mogu biti gore. Ali, da, vi se varate! Zagreb se nije ganuo radi tih životnih naših pitanja; radi stvari koje stavljaju u pitanje našu čovječansku egzistenciju.

Da radi čega se digao Zagreb?

U Zagrebu postoji dnevnik *Srbobran*, kojemu je raison d'être napadanje i pogrdivanje Hrvata; to ga je podiglo od tjednoga lista na dnevnik. S druge strane opstoji glasilo čiste stranke prava, koja je od Starčevića naslijedila samo neutaživu mržnju na Srbe. Čarkanja između *Srbobrana* i *Hrvatskog Prava* su svakodnevna; mrcvari se povjest, škandalizira se logika, pljuska se etnografija i filologija svaki dan. Na ta se čarkanja pametni ljudi već davno i davno ne obaziru. No ovih dana preneo je *Srbobran* jedan članak iz nekog beogradskog lista, koji je pisan u šovinističkom ludilu i uzrujao živce i nekih hladnokrvnijih 'rodoljuba' hrvatskih, dapače se i pater *Obzor* ganuo, pak udri ali ne samo po *Srbobranu*, nego uopće po Srbima, a *Srbobran* opet po Hrvatima. Nu to je bila samo ouvertura. Prošle subote, nedelje, ponedjeljka, utorka i srijede nastale su po Zagrebu demonstracije protiv Srba. Lupalo se i demoliralo sve u šestnajst, policajne su uze pune demonstancije, a poklici 'Abzug Srbi' i rodoljubne pjesme zaoriše se po zagrebačkim ulicama. To je ganulo srce Hrvatske na demonstracije!

A onda kada se časti toga hrvatskog naroda na najbezobrazniji način pljuje u lice prigodom progona novina i slobodoumnijih ljudi; kada se zastupnicima toga naroda vrijeđa svetinja imuniteta i tjera ih se sa oružnicima po ulicama kao zločince; kada se sa vladine stolice poriče radnom narodu pravo sklapati društva; kada se predlaže sužavanje zakonom priznatih prava hrvatskoga jezika na željeznicama i ostalim zajedničkim uredima; kada se u saboru drže izdajnički govori ne samo za narod, nego izdajnički po svakoga čovjeka u Hrvatskoj i na takvi način najgrublje dira u čast pojedinaca, kao i čitavoga naroda — tada se ti 'rodoljubi' ne digoše; ni jedno okno nije prsnulo, ni jedan 'abzug' nije se čuo proti tlačiteljima ovoga naroda i hrvatskoga i srpskoga imena. Tek kad je *Srbobran* — list nekolicine srpskih kapitalista, koji nema za sobom naroda, niti ima pravo govoriti u ime srpskoga naroda — tek kada je on samo za dlačicu potencirao svoje svagdanje pisanje, mobilizovala se zagrebačka fukara da lupa prozore i buči zagrebačkim ulicama.

Socijaldemokratsko radništvo osuđuje ove nezdrave pojave. Nezdravi su to pojavi, jer daju povoda, da se koče kukavice kao junaci i mučenici; daju povoda da se naša politička bolest — hrvatsko-srpski spor — ističe kao stvar naše narodne časti i opstanka; — a dotle, dotle nas onaj treći gnjavi sve više i više; ... stiće nam grlo i mi već jedva dišemo ali se zvali Hrvati, ali Srbi.

Pa dokle tako?"

Izgleda sve do danas — bit će da je odgovor. Jedini koji je zauzeo praktički isto gledište kao i socijalisti bio je Stjepan Radić. Nadam se da će se analogija produžiti pa da će se socijalisti ugledati u *Slobodu*, a

članovi HSS-a u Stjepana Radića. Naravno, *Sloboda* je obustavljena i protiv nje je odmah 1902. podignuta optužba, a parnica je završena 1903. pred sucem — pjesnikom, Dragutinom Domjanićem. Presuda je bila odrješujuća, što mu služi na čast. No Khuen je već bio pao.

Socijaliste te neprilike nisu nimalo omele. Svojim izgrađenim tajnim kanalima počeli su u Budimpešti izdavati i u Zagreb dopremati *Crvenu slobodu* i tako kroz pune tri godine. Ali ilegalni list, čim su se prilike smirile, bio je zamijenjen novim legalnim listom, *Slobodnom Riječi*.

Još jedan događaj budi izvjesne asocijacije. Uvod u Khuenov pad bila je zagrebačka skupština o financijskoj samostalnosti u 1903. Govorili su Stjepan Radić, Vitomir Korać i još neki socijalisti. "Priznati" vođe naroda nisu se pojavili. Korać je tom prilikom izjavio:

"Niti našeg naroda se ne će nitko bojati ni respektovati ga, dok ga šaka plaćenika gura, gnjavi, dok mu propisuje kretanje dok u tom narodu imaju ugleda defrodanti, moralne propalice i proste varalice... sve dotle, dok se njegovi zastupnici kao prosti razbojnici po ulici vuku, sve dotle dok se pita, hoće li se dopustiti ono, što je po zakonima dozvoljeno i predviđeno... Ovdje moram ispraviti tvrdnju jednoga druga predgovornika, da Mađari žive lagodno. To ne stoji! Mi u protivnicima s one strane Drave ne smijemo gledati mađarski narod, koji i sam bijedno živi, nego skupinu kapitalista i izrabljivača, koji podržavaju ovakvu skupinu izrabljivača i kod nas... Da je naša politika bila zdrava, stekla bi ona naravne saveznike u ugarskim narodnostima i ugarskoj socijalnoj demokraciji".³

U 1903. g. pao je ban Khuen koji je raspirivao sukobe Hrvata i Srba, a već dvije godine kasnije stvorena je Hrvatsko-srpska koalicija koja se razvila u najjaču stranku i pobjeđivala na izborima sve do raspada Monarhije. Proglas o osnivanju Koalicije potpisali su i izaslanici Socijalno-demokratske stranke. Nastupio je nešto mirniji razvoj. U 1907. g. legalizirani su sindikati. Iduće godine Korać je, kao prvi socijalist, izabran u Sabor. Osim frankovaca nitko nije isticao — pa čak ni znao — da je Korać Srbin. A taj Srbin govorio je o hrvatskom narodu kao "našem narodu", i bio je izabran za njegovog predstavnika.

U 1908. g. izvršena je aneksija Bosne i to je odmah praćeno veleizdajničkim procesom protiv Srba u siječnju 1909. Optužena su 53 politička Srbina. Trebalo je opravdati aneksiju i pripremiti pogromašku atmosferu uoči rata koji se pripremao protiv Srbije. Branio ih je Hinko Hinković, nekadašnji član Stranke prava (i moj daljnji rođak). Zbog svoje odvažne obrane i izjave u tisku, osuđen je na 6 mjeseci. Zatim dolazi do insciranog procesa u kojem je bečki povjesničar Fridjung pokušao dokazati da je vodstvo Hrvatsko-srpske koalicije bilo u dosluhu sa srpskom vladom. Na sudu se dokazalo da se radi o falsifikatu. Nije potrebno posebno opisivati

³Korać, op. cit., str. 166.

što su socijalisti mislili o ovim događajima. Politička situacija se sve više zaošttravala, što socijaliste navodi da u međusobnom zbližavanju dođu do zajedničkih stavova. U 1909. slovenski socijalisti sazivaju konferenciju u Ljubljani na kojoj sudjeluju i hrvatski i srpski socijalisti, a i neki drugi. Traži se opće pravo glasa i ujedinjavanje bez obzira na povijesne granice. Naredne godine Srbi sazivaju Prvu balkansku konferenciju u Beogradu. Očitovala su se dva stava koja su se održala do danas. Slovenci i Hrvati željeli su raspraviti konkretna nacionalna pitanja, što se Srbima i Bugarima činilo oportunističkim. Ovi potomci željeli su razgovarati o teorijskim pitanjima, što se Slovincima i Hrvatima činilo sektaškim.

Sarajevski atentat značio je novi i definitivan potres. Uz pomoć policije organizirani su progoni Srba. “Mobilizirana fukara pod vodstvom tajnih i dobrovoljnih policijskih agenata žarila je i pljačkala po gradskim ulicama. A štampa frankovačko-klerikalna, za koju se znalo da je na uzici vlastodržačke velevlasne politike, harangirala je i dražila protiv Srba i otvoreno zahtijevala rat protiv Srbije... u Zagrebu na pogrome odgovorile su socijaldemokratske organizacije prijetnjom s generalnim štrajkom. Dolazilo je do pravih uličnih borbi između socijal demokrata i crno-žutih habsburških pogromaša.”⁴ Socijalno-demokratska stranka bila je jedina politička stranka koja se suprotstavila šovinističkim grupama i nasilju. Zbog osude bečkog osvajačkog rata socijaliste su svi nazivali nenarodnom partijom. (Slično je bilo s Tucovićevim socijalistima u Srbiji, koji su jedini glasali protiv ratnih kredita.) Hrvatski socijalisti su insinucije energično odbili i istakli su da su jedina politička partija koja se zauzela za prave nacionalne interese.⁵ Posljednji broj *Slobodne Riječi* izašao je 26. srpnja. Rad partijskih i sindikalnih organizacija bio je zabranjen, a isto tako i radnička štampa. Prvo razdoblje povijesnog razvoja socijalističkog pokreta u Hrvatskoj bilo je završeno.

Zaključak

Hrvatsku socijaldemokraciju osnovali su stolari koji nisu proizveli nikakvo značajno teorijsko djelo, niti ih je to osobito zanimalo. Ali oni su bili autentični prosvijećeni radnici Hrvatske i na sve životne izazove reagirali su zdravorazumski i na suvremeni europski način. Da su se hrvatski socijalisti brinuli za socijalne probleme, samo je po sebi jasno. No oni su isto tako položili ispit i u vezi s dva problema koji nas ovdje posebno zanimaju: na pitanju hrvatske države i na nacionalnom pitanju. Nisu se dali prevariti ni potkupiti, niti su podlegli prijetnjama Khuena i policijskih vlasti. A nacionalnim šovinistima suprotstavili su europsko građansko gledište.

⁴Korać, op. cit., str. 233.

⁵*Slobodna Riječ*, 16. VII. 1914.

Nisu izgradili veliku stranku, jer je njihova socijalna baza, radništvo, zbog nerazvijenosti Hrvatske bila mala. Ali su nesumnjivo pridonijeli modernizaciji hrvatskoga političkog sustava i izgradnji civilnog društva.

Branko Horvat

*CROATIAN SOCIALISTS' CONTRIBUTION TO THE
ESTABLISHMENT OF CIVIL SOCIETY*

Summary

Social-Democratic Party of Croatia and Slavonia was founded in 1894, a spin-off of similar political developments in other parts of the Austro-Hungarian monarchy. Due to economic and social backwardness of Croatia, industrial workers were rather low in numbers, while trade unions were banned. The party was mostly made up of craftsmen; there were no intellectuals in it who would be proponents of socialist theory and programmes. That is why its efforts were directed towards the hands-on protection of workers' interests. Another aspect of its mainstream political activities was their opposition to both Croatian and Serbian nationalism and chauvinism and their advocacy of Croatian independence. Due to their unwavering support for human rights and democratic political freedoms, Croatian social democrats were often subject to state repression. The author draws parallels with today's political situation as well as conclusions about the agenda of the leftist parties in Croatia.